

PAWEŁ ŁĄCKI, BARTŁOMIEJ WRÓBLEWSKI

Niekonstytucyjność tzw. aborcji eugenicznej (embriopatologicznej). Schemat argumentacji Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 1/20

1. Wstęp

Współcześnie sądy konstytucyjne wydają rozstrzygnięcia dotyczące najbardziej kontrowersyjnych i złożonych zagadnień społeczno-etycznych. Rozstrzygnięcia te, oparte na „majestatycznych uogólnieniach”¹, właściwych katalogom praw człowieka (praw podstawowych), wyłączają możliwość uregulowania danego zagadnienia na drodze zwykłego procesu demokratycznego w pluralistycznych społeczeństwach. Aksjologiczna logika praw człowieka sprzeciwia się bowiem temu, by o najważniejszych interesach jednostki – związanych w szczególności z jej godnością, podmiotowością

¹ Amerykański sędzia Robert Jackson użył tego określenia w uzasadnieniu wyroku w sprawie *West Virginia State Board of Education v. Barnette* 319 U.S. 624, 639 (1943) w kontekście Karty praw Stanów Zjednoczonych. Problem, na który wskazywał Jackson, właściwy jest również późniejszym katalogom praw podstawowych: „the task of translating the majestic generalities of the Bill of Rights, conceived as part of the pattern of liberal government in the eighteenth century, into concrete restraints on officials dealing with the problems of the twentieth century, is one to disturb self-confidence”.

czy wolnością – rozstrzygała wola większości w ramach zwykłego procesu legislacyjnego².

Do takich kontrowersyjnych zagadnień można zaliczyć kwestię dopuszczalności przerywania ciąży. W odniesieniu do aborcji istnieje obszerne orzecznictwo sądów konstytucyjnych i organów organizacji międzynarodowych³. Orzecznictwo to zapewne będzie się poszerzać⁴. W większości przypadków rozstrzygnięcia sądów konstytucyjnych w sprawach aborcyjnych nie prowadzą do utrzymania czy wzmocnienia prawnej ochrony życia ludzkiego w fazie prenatalnej⁵. W tym kontekście dorobek Trybunału Konstytucyjnego (dalej: Trybunał) można traktować jako wyjątek od reguły. Stwierdzenie to dotyczy zarówno orzeczenia z 28 maja 1997 r., K 26/96⁶ (dalej: orzeczenie K 26/96), jak i – będącego przedmiotem niniejszych analiz – wyroku z 22 października 2020 r., K 1/20⁷ (dalej: wyrok K 1/20), w którym za niekonstytucyjną uznano tzw. eugeniczną (embriopatologiczną) przesłankę przerywania ciąży sformułowaną w art. 4a ust. 1 pkt 2 ustawy z 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży⁸ (dalej: ustawa o planowaniu rodziny, u.p.r.).

Prezentowane rozważania zmierzają do rekonstrukcji struktury argumentacji służącej uzasadnieniu rozstrzygnięcia Trybunału oraz analizy

² Por. np. wyartykułowanie tego przekonania (postulatu) na gruncie orzecznictwa amerykańskiego: „fundamental rights may not be submitted to vote; they depend on the outcome of no elections” (*West Virginia State Board of Education v. Barnette*, 319 US 624, 638 [1943]).

³ Zob. np. omówienie wybranego orzecznictwa w *Unborn Human Life...*

⁴ Por. niedawny wyrok Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych w sprawie *Dobbs v. Jackson Women’s Health Organization*, 597 U.S. (2022), w którym stwierdzono, że konstytucja amerykańska nie gwarantuje prawa do aborcji, i uchylono wcześniejsze rozstrzygnięcia w tym zakresie w sprawach *Roe v. Wade* oraz *Planned Parenthood of Southeastern Pa. v. Casey*.

⁵ W odniesieniu do orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka por. np. P. Łącki, B. Wróblewski, *Status nasciturusa...*, s. 21–37.

⁶ OTK 1997, nr 2, poz. 19. Trybunał za niezgodny z zasadą demokratycznego państwa prawnego oraz zasadą ochrony macierzyństwa i rodziny uznał przepis dopuszczający przerwanie ciąży przed końcem 12. tygodnia jej trwania z tzw. względów społecznych, tj. gdy „kobieta ciężarna znajduje się w ciężkich warunkach życiowych lub trudnej sytuacji osobistej”.

⁷ OTK-A 2021, nr 1.

⁸ Dz.U. 2022, poz. 1575 tekst jedn. ze zm. Zgodnie z tym przepisem przerwanie ciąży może być dokonane wyłącznie przez lekarza, w przypadku gdy „badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu”. Jak wskazał Trybunał: „Normę prawną wynikającą z art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r. należało dekodować równocześnie na podstawie innych, dookreślających ją, przepisów u.p.r., zwłaszcza art. 4a ust. 2 u.p.r., wyznaczającego granice temporalne dopuszczalności przerywania ciąży. Zgodnie z tym przepisem, w przypadkach określonych w art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r. «przerwanie ciąży jest dopuszczalne do chwili osiągnięcia przez płód zdolności do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej»”.

poszczególnych etapów trybunalskiego rozumowania. W niniejszej analizie uznaje się, iż rozstrzygnięcie z 22 października 2020 r., ujmowane jako „abstrakcyjna wykładania przepisów konstytucyjnych”⁹, było jednym z konstytucyjnie możliwych rozstrzygnięć, tzn. uznanie niekonstytucyjności tzw. przesłanki eugenicznej, z powołaniem się na art. 38 w zw. z art. 30 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, jest opowiedzeniem się przez Trybunał za jednym z szeroko prezentowanych stanowisk doktrynalnych co do spornej kwestii konstytucyjnej¹⁰, a jednocześnie stanowi jeden z możliwych i naturalnych kierunków rozwoju orzecznictwa w następstwie wyroku sprzed ponad dwóch dekad w sprawie K 26/96¹¹. Stąd też w ramach postulowanej „szczegółowej analizy”¹² wyroku zasadne wydaje się zbadanie argumentacji przedstawionej przez Trybunał, a zatem kwestii, która jak dotąd nie znalazła się w centrum zainteresowania przedstawicieli doktryny, pomimo skłonności do formułowania jednoznacznie krytycznych ocen rozstrzygnięcia Trybunału¹³.

⁹ W. Wróbel, *Opinia prawna odnosząca się do...*

¹⁰ Sędzia Leon Kieres w zdaniu odrębnym, dokonując przeglądu literatury, stwierdził: „Opinie w sprawie konstytucyjności zaskarżonej ustawy są (...) bardzo zróżnicowane” (pkt 5.4.2).

¹¹ Odmienne R. Piotrowski, *Nowa regulacja...*, s. 65 (z powołaniem się na zdanie odrębne sędziego Leona Kieresa): „gdyby przepis ustawy uznany za niezgodny z Konstytucją (...) «miał być oceniany miarą zastosowaną przez Trybunał w sprawie o sygn. K 26/96 (...) to należałoby go uznać za zgodny z Konstytucją». Zarazem Piotrowski przyznaje, że wyrok w sprawie K 1/20 stanowi „swego rodzaju kontynuację” (s. 66) dynamicznej wykładni postanowień konstytucyjnych, której przejawem było również orzeczenie w sprawie K 26/96.

¹² A. Wróbel, M. Ziółkowski, *Słowo wstępne...*, s. 4.

¹³ Przedmiot rozstrzygnięcia oraz specyficzne uwarunkowania społeczne i polityczne nie sprzyjają przeprowadzeniu wyważonej, jurydycznej refleksji nad trafnością wyroku Trybunału i zaprezentowanej w nim argumentacji. Przykładowo M. Gutowski i P. Kardas, „nie dysponując uzasadnieniem rozstrzygnięcia” oraz w oderwaniu od dorobku doktryny prawa konstytucyjnego, uznali, że wyrok to „devastacja systemu”, „arbitralna instytucjonalna wypowiedź”, dotycząca tego, „co można uznać za moralne, co zaś za moralność naruszające”, dążenie „kilku mężczyzn w togach, wspartych niewielką żeńską reprezentacją” do rozwiązania „za pomocą powszechnego zakazu (...) jednostkowych życiowych tragedii kobiet” (*Trybunał Konstytucyjny...*, s. 6). Znamienne, że autorzy jako przykład do naśladowania dla Trybunału wskazali amerykański wyrok w sprawie *Roe v. Wade*, tj. orzeczenie, niemające jakiegokolwiek podstawy w konstytucji amerykańskiej (por. np. J.H. Ely, *The Wages of Crying Wolf...*, s. 947), którego skutki społeczne są – mówiąc eufemistycznie – wysoce kontrowersyjne („In the case of *Roe v. Wade*, (...) the evil was the creation of a constitutional right to abortion, at the sole private choice of the mother, for essentially any reason, and throughout all nine months of pregnancy”, M.S. Paulsen, *The Worst...*, s. 1015). A. Wróbel oraz M. Ziółkowski, nie wspominając o orzeczeniu K 26/97 jako koniecznym punkcie odniesienia dla oceny wyroku K 1/20, głośłownie zarzucili Trybunałowi m.in. sformułowanie nowej interpretacji art. 30 Konstytucji RP, która „nie rozpoznaje w ogóle godności kobiety” (A. Wróbel, M. Ziółkowski, *Słowo wstępne...*, s. 4). Z kolei R. Piotrowski – nie dostrzegając, że afirmacja równej godności osobowej wszystkich ludzi może być oparta na

W niniejszych rozważaniach abstrahuje się od oceny trafności wyroku w świetle kryteriów pozaprawnych, w tym etycznych czy polityczno-strategicznych¹⁴, jak również od ewentualnych zastrzeżeń o charakterze formalnoprawnym (proceduralnym), a będących zasadniczo konsekwencją sporów konstytucyjnych wynikających ze sposobu wyboru sędziów Trybunału w 2015 r.¹⁵

racjach filozoficznych, a nie wyłącznie religijnych – uznał, że „racjonalność Trybunału oparta jest na założeniu, że względy religijne wymagają, by wykluczyć kwestionowany przepis ustawy i w ten sposób wymusić pierwszeństwo wobec nakazów zobowiązujących do cierpienia nie ze względu na własne sumienie, ale wolę polityczną sprawujących władzę” (R. Piotrowski, *Nowa regulacja...*, s. 73).

¹⁴ Por. np. krytykę przedstawioną przez M. Królikowskiego, który uznając „rozwiązanie przyjęte przez Trybunał” za „aksjologicznie spójne i w pełni konsekwentne”, zarzuca wyrokowi brak „roztropności legislacyjnej”, co ma prowadzić do przyspieszenia skądinąd nieuniknionego (zdaniem Królikowskiego) procesu osłabienia prawnej ochrony nasciturusa (*Okoloaborcyjna gra...*). Por. M. Soniewicka, *Spór o dopuszczalność...*, s. 3 i n.; A. Sulikowski, *Wyrok TK w sprawie K 1/20...*, s. 24 i n.

¹⁵ Zob. np. A. Rakowska-Trela, *Wyrok czy „niewyrok”...*, s. 106–118. W ocenie autorki wątpliwości wiążą się przede wszystkim z udziałem w składzie orzekającym sędziów M. Muszyńskiego, J. Piskorskiego i J. Wyrembaka („są to (...) osoby nieuprawnione do rozpoznawania spraw w Trybunale Konstytucyjnym”, s. 110) oraz przewodniczeniem składowi orzekającemu przez sędzię J. Przyłębską („powołanie [tej] sędzi (...) na Prezesa TK było niezgodne z Konstytucją RP”, s. 114). Dodatkowo problemem miał być udział w składzie orzekającym sędzi K. Pawłowicz („TK, ani nikt z uczestników postępowania (...) nie dostrzegł potrzeby rozważenia wystąpienia przesłanek do wyłączenia [tej] sędzi”, pomimo tego, że będąc posłem poprzedniej kadencji Sejmu, K. Pawłowicz „poparła (...) identyczny co do istoty wniosek i występowała w sprawie po stronie wnioskodawcy”, s. 111) oraz stanowisko Sejmu jako uczestnika postępowania („Stanowisko złożone przez Marszałek Sejmu w sprawie K 1/20 jest tożsame we wnioskach z opinią sporządzoną w sprawie K 13/17, co oznacza, że opinia z poprzedniej kadencji, sporządzona na potrzeby sprawy (...) umorzona, została przyjęta w nowej kadencji Sejmu, jako opinia w sprawie innego (...) wniosku do TK”, s. 115). Uchybienia mają zasługiwać „na jednoznacznie negatywną ocenę”. Autorka nie przedstawiła stanowiska co do prawnych skutków wskazywanych przez siebie uchybień. Takie stanowisko zajęła w opinii prawnej, którą ww. publikacja po części powieliła. Wraz z innymi autorami opinii stwierdziła, iż „zachodzi nieważność postępowania w sprawie K 1/20, a wyrok (...) ma charakter tzw. *sententia non existens*” (*Ekspertyza prawna w przedmiocie: oceny prawnej orzeczenia TK z 22 października 2020 r. sygn. K 1/20*, s. 42, < https://www.senat.gov.pl/download/gfx/senat/pl/defaultaktualnosc/1924/13159/1/ekspertyza_prawna_w_przedmiocie_oceny_prawnej_orzeczenia_tk_z_22_pazdziernika_2020_r..pdf >, dostęp: 10 października 2023 r.). Czas pokaże, czy i w jakim zakresie zgłaszane przez niektórych przedstawicieli doktryny wątpliwości dotyczące aspektów proceduralnych sprawy K 1/20, w tym składu orzekającego, wpłyną na recepcję wyroku Trybunału.

2. Schemat wyводу Trybunału Konstytucyjnego

W wywodach Trybunału należy wyróżnić dwa zasadnicze kroki argumentacyjne. Pierwszy krok wiąże się z konstytucyjnym statusem nasciturusa, tj. odpowiedzią na pytanie, czy nasciturus jest „człowiekiem”, któremu przysługuje prawo do prawnej ochrony życia z art. 38 Konstytucji RP. Następnie, po udzieleniu pozytywnej odpowiedzi na to pytanie, podejmowana jest ocena zakwestionowanego przepisu w świetle art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, a zatem rozstrzygnięcie kolizji dóbr w związku z ograniczeniem prawa nasciturusa wskutek obowiązywania tzw. przesłanki eugenicznej przerywania ciąży.

2.1. „Podmiotowość prawna dziecka w okresie prenatalnym”

W orzeczeniu K 26/96, antycypując wejście w życie Konstytucji RP, wyrażono przekonanie, że przepis jej art. 38 będzie miał zastosowanie do nasciturusa, jako że wyraża tę samą podstawę konstytucyjną, na której opiera się orzeczenie K 26/96¹⁶. Od momentu wejścia w życie Konstytucji RP aż do wydania wyroku K 1/20 – art. 38 nie był przedmiotem rozważań Trybunału w kontekście statusu nasciturusa. Takich rozważań nie można się doszukiwać w szczególności w postanowieniu sygnalizacyjnym z 18 kwietnia 2018 r., S 2/18, gdzie jedynie wspomniano, że do zasad systemu prawnego Rzeczypospolitej Polskiej, wyrażonych m.in. w Konstytucji RP, należy „prawo zarodka do życia” oraz „zakaz przedmiotowego traktowania jakiegokolwiek zarodka”¹⁷.

W wyroku w sprawie K 1/20 ustalenia dotyczące konstytucyjnoprawnej podmiotowości nasciturusa poprzedzone są podkreśleniem ścisłego, nierozrwalnego związku przyrodzonej godności człowieka i jej ochrony z życiem ludzkim i jego ochroną – a zatem powiązania art. 30 i 38¹⁸. Z kolei „punktem

¹⁶ Jak stwierdził Trybunał: „Uchwalona 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja RP potwierdza w art. 38 prawną ochronę życia każdego człowieka. Podstawa konstytucyjna, na której oparł swoje orzeczenie Trybunał Konstytucyjny znalazła więc swoje potwierdzenie i wyrazne wyartykułowanie w Konstytucji RP”.

¹⁷ OTK-A 2018, nr 20.

¹⁸ Por. pkt 3.1 i 3.2 wyroku TK z 7 stycznia 2004 r., K 14/03: „godność ludzka jest źródłem ponadpozytywnego prawa do życia oraz obowiązku prawnej ochrony życia” (3.2); „By można było chronić godność jako przedmiot ochrony konstytucyjnej, musi istnieć podmiot, któremu ową cechą można przypisać, czyli człowiek jako jednostka biologiczna” (3.1); dalej: „[n]ie można mówić o ochronie godności człowieka, jeżeli nie zostały stworzone wystarczające podstawy do ochrony życia”.

odniesienia”¹⁹ dla ustaleń dotyczących podmiotowości dziecka przed urodzeniem w kontekście art. 38 jest orzeczenie K 26/96. Z przytaczanych przez Trybunał fragmentów wcześniejszego judykatu szczególnie istotne wydają się następujące sformułowania: „Podstawowym przymiotem człowieka jest jego życie. Pozbawienie życia unicestwia więc równocześnie człowieka jako podmiot praw i obowiązków. (...) Wartość konstytucyjnie chronionego dobra prawnego, jakim jest życie ludzkie, w tym życie rozwijające się w fazie prenatalnej, nie może być różnicowana”²⁰.

Jak się wydaje, kluczową przesłanką aksjologiczną w rozumowaniu Trybunału jest stwierdzenie, iż w świetle Konstytucji „nieracjonalna jest dewitalizacja godności człowieka z uwagi na jego fazę rozwojową, gdyż pozbawienie życia, bez względu na jego etap, unicestwia równocześnie podmiot, któremu ta godność przynależy”²¹. Stwierdzenie to wyraża przekonanie o nierozrwalnym związku 1) życia ludzkiego, 2) bycia człowiekiem (podmiotowości ludzkiej), 3) przysługiwania przyrodzonej godności człowiekowi – niezależnie od 4) fazy ludzkiego życia.

Wskazanie ścisłego powiązania tych elementów nie wydaje się budzić kontrowersji na gruncie aksjologii konstytucyjnej. Kluczowe dla dalszego rozumowania jest jednak przyjęcie, iż ww. związek dotyczy również nasciturusa (życia przed urodzeniem), a tym samym, że pojęcie „człowiek” z art. 38 odnosi się również do nasciturusa.

W uzasadnieniu wyroku brak jest uporządkowanego wskazania przesłanek prowadzących do tej konkluzji, w tym brak jest wskazania, które argumenty okazały się dla Trybunału rozstrzygające²². Niewątpliwie warunkiem koniecznym dla przyjęcia takiego stanowiska było wskazanie, że pojęcie „człowiek” ma autonomiczny charakter na gruncie Konstytucji RP, niezależny od znaczeń nadawanych w ustawodawstwie zwykłym²³, oraz podkreślenie,

¹⁹ Jak stwierdził Trybunał w pkt 3.3.1, „pewne ustalenia aksjologiczne, które Trybunał wówczas poczynił, pozostają aktualne w świetle obecnego stanu prawnego”.

²⁰ Orzeczenie TK z 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK 1997, nr 2, poz. 19.

²¹ Pkt 3.3.2. Sformułowanie to pojawia się na zakończenie rozważań dotyczących aplikacji ustaleń z orzeczenia K 26/96.

²² Wątpliwość budzi przeanalizowanie prac prowadzonych w Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego nad treścią art. 38 w końcowej części wywodów dotyczących podmiotowości nasciturusa, w szczególności biorąc pod uwagę konkluzję tych analiz, tj. uznanie, iż intencją ustrojodawcy było pozostawienie Trybunałowi ustalenia znaczenia pojęcia „człowiek” na gruncie art. 38. Taka analiza powinna poprzedzać, a nie konkludować ustalenia Trybunału.

²³ Pkt 3.3.2. Stanowisko to nie wydaje się kontrowersyjne; por. „Redukowanie znaczenia pojęć konstytucyjnych do definicji zawartych w regulacjach odnoszących się do poszczególnych dziedzin prawa pozostawiałoby ustawodawcy zwykłemu praktycznie nieograniczoną możliwość

iz w związku z brakiem wyraźnego wskazania w Konstytucji RP „granic temporalnych życia człowieka i jego prawnej ochrony lub wyłączenia w tym zakresie kognicji Trybunału” – intencją ustrojodawcy było pozostawienie do rozstrzygnięcia Trybunałowi „kwestii dotyczącej wiążącego ustalenia znaczenia pojęcia «człowiek» na gruncie art. 38 Konstytucji”²⁴.

Uwaga o „wiązącym ustaleniu znaczenia” nie świadczy o przypisaniu sobie przez Trybunał kompetencji do podjęcia arbitralnej decyzji interpretacyjnej, ale wyraża przekonanie, iż prace Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego nie dostarczają podstaw do zastosowania wykładni subiektywnej (historycznej)²⁵. Nie sposób również uznać, że brak zgody członków Komisji Konstytucyjnej co do rozumienia słowa „człowiek” w projekcie przepisu uniemożliwia Trybunałowi opowiedzenie się za jedną z możliwych interpretacji, tj. odpowiedzi na pytanie, czy nasciturus jest człowiekiem w rozumieniu art. 38²⁶. Z kolei zaprezentowane w zdaniu odrębnym stanowisko, iż opowiedzenie się przez członków Komisji za „znaczeniowo niejasną formułą”²⁷ wskazuje na intencję pozostawienia kształtu ustawodawstwa aborcyjnego ustawodawcy zwykłemu, należy uznać za spekulację²⁸. Nie jest bowiem możliwa rekonstrukcja tego, na podstawie jakich racji i opierając się na jakim subiektywnym rozumieniu treści projektowanego przepisu i przewidywań co do zachowania Trybunału, większość członków

kształtowania treści praw należących do katalogu podstawowych praw konstytucyjnych” (M. Safjan, *Wprowadzenie...*, nb. 72).

²⁴ Pkt 3.3.3. Por. „Polski ustrojodawca sformułował prawo do życia w sposób ogólny (...). Przepis [art. 38 – uzup. aut.] nie zawiera definicji legalnej wyrazu «człowiek» (...). Ciężar ustalenia treści pojęcia «człowiek» został więc przesunięty na organy władzy sądowniczej, a zwłaszcza na Trybunał Konstytucyjny” (J. Roszkiewicz, *Prawo nasciturusa...*, s. 103).

²⁵ Odnośnie do pojęcia wykładni subiektywnej i obiektywnej zob. np. L. Morawski, *Zasady wykładni...*, s. 163–167.

²⁶ Trybunał miał trzy możliwości: uznać, że 1) nasciturus jest człowiekiem w rozumieniu przepisu, 2) nie jest człowiekiem albo 3) uznać, że ustalenie statusu nasciturusa nie jest potrzebne do oceny zgodności zakwestionowanych przepisów ustawowych. Odnośnie do trzeciej możliwości por. stanowisko ETPC w sprawie *Vo przeciwko Francji*, skarga nr 53924/00 (Wielka Izba): „it is neither desirable, nor even possible as matters stand, to answer in the abstract the question whether the unborn child is a person for the purposes of Article 2 of the Convention” (§ 85). Zdanie odrębne P. Pszczółkowskiego, pkt 3.2.2.

²⁸ Podobny charakter ma powoływanie się na nieudaną próbę, podjętą w 2007 r., dodania do treści art. 38 formuły „od chwili poczęcia” (por. zdanie odrębne P. Pszczółkowskiego, pkt 3.2.2). Jak wskazano, „[n]a podstawie odrzucenia propozycji zmian trudno wyciągać wnioski istotne dla interpretacji (...) obowiązujących przepisów; wniosek, że ustrojodawca nie chciał wzmocnienia konstytucyjnej ochrony życia, nie jest prawomocny, przede wszystkim ze względu na – istotne w procesie podejmowania decyzji o odrzuceniu propozycji zmian – wątpliwości co do formalnej poprawności formułowanych propozycji” (M. Piechowiak, *Wokół konstytucyjnej...*, s. 48).

Komisji ostatecznie opowiedziała się za brzmieniem projektu przepisu²⁹. Tym bardziej nie można formułować jednoznacznych wniosków co do intencji ustrojodawcy w tym zakresie³⁰. Co więcej, we współczesnym konstytucjonalizmie faktyczna intencja normodawcy – zakładając, że można ją zidentyfikować – nie jest uznawana za rozstrzygającą przy wykładni instrumentów konstytucyjnych³¹, a jej odrzucanie spotyka się nierzadko z szeroką akceptacją w europejskiej kulturze prawa³².

W wywodach Trybunału trudno doszukać się odrębnych i usystematyzowanych rozważań poświęconych wykładni art. 38 w kontekście zagadnienia „granic temporalnych życia człowieka”. Wypowiedzi Trybunału koncentrują się raczej na kwestiach normatywnych, tj. podkreślanii zakazu różnicowania wartości człowieka w zależności od etapu jego rozwoju, który to zakaz „wynika z istoty przyrodzonej i niezbywalnej godności przynależnej każdemu człowiekowi”³³. W rozważaniach tych zakłada się już uznanie, iż w rozumieniu Konstytucji RP bycie człowiekiem dotyczy zarówno fazy postnatalnej, jak i prenatalnej.

Dla ustalenia „granic temporalnych życia człowieka” pewną wskazówką dla Trybunału mogło mieć brzmienie art. 71 ust. 2: „Nie jest (...) możliwe, że ktoś jest dzieckiem, a nie jest człowiekiem. Nie można wątpić, że każde dziecko jest człowiekiem”³⁴. Nie miało to jednak znaczenia samodzielnego, o czym może świadczyć sposób, w jaki argument ten wprowadzony jest do wywodów Trybunału („Trybunał zwrócił **również** uwagę na brzmienie art. ...” [podkr. aut.]).

²⁹ Stąd też nietrafne jest zarzucanie Trybunałowi selektywności we wskazywaniu cytatów z Biuletynu KZSN (por. (A. Wróbel, M. Ziółkowski, *Słowo wstępne...*, s. 4). Ewentualne rozszerzenie tych cytatów nie umożliwiłoby rozstrzygnięcia problemu konstytucyjnego na podstawie wykładni subiektywnej.

³⁰ Por. np. A. Scalia, A. Garner, *Reading Law...*, s. 392–396.

³¹ Przykładowo, opisując granice ewolucyjnej wykładni EKPCz, stwierdzono: „They are not set by the intentions of the drafters, whether actual or presumed” (B. Hale, *Beanstalk...*, s. 20).

³² Przykładowo bazująca na koncepcji żywego instrumentu wykładnia EKPC opiera się na odrzuceniu przez ETPC intencji twórców Konwencji i sukcesywnym ustalaniu nowych standardów ochrony praw człowieka; por. np. J. Finnis, *Judicial Law-Making...*, s. 73–120.

³³ Pkt 3.3.2.

³⁴ Pkt 3.3.2. Odwołanie do art. 71 ust. 2 Konstytucji RP nie pojawiło się w pierwszym wniosku grupy posłów z 22 czerwca 2017 r., a dopiero w drugim z 19 listopada 2019 r., w którym stwierdzono, że ze względu na gwarancyjną funkcję art. 38 Konstytucji, przepis ten „powinien stanowić podstawę dla prawnej ochrony biologicznej egzystencji istoty ludzkiej na wszystkich etapach rozwoju, w tym w fazie prenatalnej. Takie stanowisko ustrojodawcy potwierdza art. 71 ust. 2 Konstytucji RP, w którym termin «dziecko» użyty jest zarówno dla okresu prenatalnego, jak i postnatalnego”, < <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?cid=1&dokument=20359&sprawa=22412> >, dostęp: 10 października 2023 r.

Należy raczej przyjąć, że rozstrzygające dla uznania, iż art. 38 stosuje się również do nasciturusa, było odwołanie się do ustaleń z orzeczenia K 26/96 dotyczących statusu ludzkiego płodu. Trybunał zaznaczył bowiem, że ustalenia te traktuje „jako wiążące”³⁵. Odczytywanie art. 38 w perspektywie rozumowania przedstawionego w orzeczeniu K 26/96 szeroko, acz niejednolicie, podzielane jest w doktrynie³⁶. Jak wiadomo, Trybunał w orzeczeniu K 26/96, opierając się co do zasady na implikacjach pojęcia demokratycznego państwa prawnego, uznał, że życie w fazie prenatalnej jest wartością chronioną konstytucyjnie³⁷. W orzeczeniu tym nie pojawia się jednak sformułowanie o przysługiwaniu nasciturusowi podmiotowego prawa do życia. Niemniej wskazane w orzeczeniu K 26/96 racje przemawiające za uznaniem życia nasciturusa za wartość konstytucyjną uzasadniają jednocześnie objęcie go zakresem zastosowania art. 38. Uznanie przysługiwania nasciturusowi (ponadpozytywnego) prawa do życia, a w konsekwencji konstytucyjnego prawa do prawnej ochrony życia, wydaje się nawet bardziej spójne z przesłankami rozumowania wyartykułowanymi w orzeczeniu K 26/96 niż koncepcja niedookreślonej „wartości konstytucyjnej”, jeśli weźmie się pod uwagę, że „ochrona życia wymaga zawsze wskazania żyjącego podmiotu, ponieważ życia nie da się chronić

³⁵ Pkt 3.3.1.

³⁶ Por. np.: „Przyjęte przez Trybunał Konstytucyjny rozumowanie [w orzeczeniu K 26/96] w pełni odnosi się do interpretacji zakresu ochrony, jaki wynika z treści art. 38 Konstytucji RP z 1997 r. Także w przypadku tego przepisu brak jest «dostatecznie precyzyjnych i uzasadnionych kryteriów», pozwalających na stwierdzenie, iż «człowieczeństwo», jako cecha konstytutywna osoby ludzkiej, pojawia się dopiero z momentem «urodzenia», który to moment, z uwagi na osiągnięcia współczesnej medycyny (zwłaszcza prenatalnej), zatracił swoje wyraźne granice znaczeniowe i razi sztucznością. Analizując istotę ludzkiego życia nie można wyznaczyć «dostatecznie precyzyjnego i uzasadnionego kryterium», które wskazywałoby na kategoryczną zmianę zachodzącą w momencie (czy raczej w fazie) porodu” (W. Wróbel, *Opinia prawna o poselskim...*, s. 21); „Rozwiązania te [art. 30 i art. 38] aktualizują i zasadniczo wzmacniają argumentację Trybunału Konstytucyjnego zawartą w orzeczeniu sygn. akt K 26/96” (A. Bałaban, *Opinia w sprawie zgodności...*, s. 114), „ponieważ podczas uchwalania konstytucji – na skutek orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z maja 1997 r. – był już znany zakres pojęcia «prawa do życia» (sformułowanego bez żadnych dookreśleń), uznać należy, iż ustrojodawca użył go właśnie w ustalonym przez TK znaczeniu, a więc obejmującym fazę życia prenatalnego” (M. Granat, *Opinia w sprawie zgodności...*, s. 142). Odmienne E. Zielińska, *Konstytucyjna ochrona...*, s. 5–12.

³⁷ Orzeczenie K 26/96 oceniane bywa jako przejaw sędziowskiego aktywizmu. Należy jednak pamiętać, że kreatywność Trybunału przed 1997 r. była uwarunkowana kontekstem historycznym, a standard sformułowany w orzeczeniu K 26/96, podobnie jak inne standardy wypracowane w orzecznictwie Trybunału, da się zakotwiczyć w postanowieniach Konstytucji (por. M. Safjan, *The Constitutional Courts...*, s. 710).

in abstracto”, a „istnienie dobra prawnie chronionego determinuje z zasady istnienie podmiotu interesu prawnego”³⁸.

Nieprzekonująca jest deklaracja Trybunału, iż stanowisko dotyczące objęcia art. 38 nasciturusa opiera się na przesłankach czysto normatywnych (pozytywnoprawnych). Byłoby tak, gdyby ustrojodawca zdefiniował wyrażenie „człowiek”. Tymczasem, jak trafnie zauważono w jednym ze zdań odrębnych: „Konstytucja (...) nie rozstrzyga o tym, kiedy zaczyna się byt osoby ludzkiej, życie człowieka – nie jest to bowiem sprawa decyzji ustrojodawcy, a fakt, który może być obiektywnie badany, dokumentowany i weryfikowany na gruncie wiedzy naukowej, zwłaszcza z zakresu biologii i medycyny”³⁹. Stąd też uznanie za wiążące ustaleń z orzeczenia K 26/96 odnosi się do nich w zakresie, w jakim wykraczają poza przesłanki normatywne. Stanowisko Trybunału ma zatem strukturę, którą w skrócie można przedstawić następująco: „Konstytucja (...) wyraźnie zapewnia ochronę życia (art. 38). Skoro życie zaczyna się od poczęcia, (...), ochrona konstytucyjna dotyczy życia ludzkiego w każdej jego fazie”⁴⁰.

Konkluzją pierwszego etapu rozumowania Trybunału jest stwierdzenie, że „dziecko jeszcze nieurodzone, jako istota ludzka – człowiek, któremu przysługuje przyrodzona i niezbywalna godność, jest podmiotem mającym prawo do życia, zaś system prawny – zgodnie z art. 38 Konstytucji – musi gwarantować należytą ochronę temu centralnemu dobru, bez którego owa podmiotowość zostałaby przekreślona”⁴¹. Konkluzja ta nie jest wprawdzie poprzedzona klarownym wywodem, niemniej jest zgodna z szeroko akceptowanym⁴², choć niejednolitym⁴³, stanowiskiem doktryny prawa konstytucyjnego.

W świetle argumentacji Trybunału, rozstrzygnięcie podmiotowości nasciturusa na gruncie wykładni art. 38 nie przesądza oceny konstytucyjności kwestionowanego przepisu, niemniej na nią wpływa⁴⁴. W drugim etapie

³⁸ T. Sokołowski, *Komentarz do art. 8...*

³⁹ Zdanie odrębne sędziego J. Wyrembaka, IV.A.

⁴⁰ T. Smoczyński, *Opinia prawna o poselskim projekcie...*, s. 19.

⁴¹ Pkt 3.4.

⁴² Por. np. „konstytucyjne pojęcie «człowiek» lub «każdy człowiek» obejmuje wszystkie istoty ludzkie na każdym etapie rozwoju, w tym w okresie prenatalnym” (T. Sroka, *Komentarz do art. 38...*, nb. 99 i przywołana tam literatura).

⁴³ Por. np. „Termin «człowiek» [w art. 38] dotyczy wyłącznie ludzi urodzonych” (W. Lang, *Opinia w sprawie zgodności...*, s. 115).

⁴⁴ „Zawisły (...) problem konstytucyjny (...) [p]o pierwsze (...) dotyczy statusu prawnego dziecka w prenatalnej fazie życia, jego podmiotowości. Po drugie, dopuszczalności i granic przerywania ciąży, a więc działania w przypadku konfliktu wartości (...). Co istotne, rozstrzygnięcie pierwszej kwestii zasadniczo wpływa na tę drugą” (pkt 1.2).

argumentacji przeprowadzony zostaje test proporcjonalności zgodnie z art. 31 ust. 3⁴⁵. Należy zauważyć, że gdyby nie ustalono podmiotowości nasciturusa na gruncie art. 38, nie byłoby w ogóle podstaw do przeprowadzania w tej sprawie testu proporcjonalności w związku z niespełnieniem przesłanki „ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw”. W przypadku nieuznania podmiotowości nasciturusa test proporcjonalności (ważenie wartości) mógłby być przeprowadzany wyłącznie w przypadku kwestionowania konstytucyjności regulacji ustawowych dotyczących aborcji z powoływaniem się na ingerencję w prawa i wolności matki, a „interesy” nasciturusa mogłyby być uwzględnione co najwyżej pośrednio w ramach wartości, jaką jest „moralność publiczna”⁴⁶ – ujętej zapewne jako przekonania (części) społeczeństwa dotyczące wartości życia nasciturusa⁴⁷. Z kolei uznanie podmiotowości nasciturusa na gruncie art. 38 wymusza przyjęcie swoistej perspektywy prowadzenie analiz w zakresie testu proporcjonalności. W tych analizach z założenia w punkcie wyjścia umieszcza się chronione interesy podmiotu, w którego prawo podmiotowe ingeruje kwestionowana regulacja ustawowa i bada się, czy ta ingerencja jest uzasadniona. Schemat rozstrzygania problemu konstytucyjnego jest zatem typowy dla współczesnego dyskursu konstytucyjnego, w którym akcent pada nie na wykładnię (interpretację) przepisów konstytucji, ale na ocenę konieczności ograniczeń praw⁴⁸. Nietypowość argumentacji Trybunału polega na dokonywaniu oceny z perspektywy interesów nasciturusa.

⁴⁵ Brak jest podstaw normatywnych do niestosowania klauzuli limitacyjnej do art. 38; odmienne M. Piechowiak, uznający, że „zastosowanie klauzuli z art. 31 ust. 3 do art. 38 prowadziłoby do konkluzji sprzecznych z wiążącymi (...) standardami międzynarodowymi, w których (...) zakres dopuszczalnego naruszenia (...) wartości [życia] jest zdecydowanie węższy niż to by wynikało z zastosowania klauzuli z art. 31 ust. 3” (*Klauzula limitacyjna...*, s. 67). Na obawy autora zdaje się jednak odpowiadać pogląd, reprezentowany w orzecznictwie Trybunału i doktrynie, o konieczności spełnienia kwalifikowanych warunków przy przeprowadzaniu testu proporcjonalności w przypadku ingerencji w prawo chronione art. 38; por. np. „Wprowadzanie jakichkolwiek ograniczeń (...) wymaga jednak – z uwagi na szczególnie charakter wartości [życia], (...) szczególnej rozważli. Zdaniem TK dotyczy to po pierwsze przesłanki «konieczności» (...), która musi być interpretowana szczególnie restryktywnie, w kierunku zbieżnym z kryterium «absolutnej konieczności», a po drugie względy na ochronę dóbr, usprawiedliwiających ograniczenie analizowanego prawa musiałyby spełniać wymóg «symetrii dóbr: poświęcanego i ratowanego» (wyrok TK z 30 września 2008 r., K 44/07)” (P. Sarnecki, *Komentarz do art. 38...*, pkt 7).

⁴⁶ Stąd też, w świetle wyroku Trybunału Konstytucyjnego, nieprawidłowe byłoby rekonstruowanie konfliktu konstytucyjnych wartości występującego w obszarze problematyki przerywania ciąży jako konfliktu pomiędzy prawem do prywatności a publiczną moralnością (por. P. Szudejko, *Rozwój biologii...*, § 6.V).

⁴⁷ Tak np. w wyroku ETPC z 16 grudnia 2010 w sprawie *A, B i C przeciwko Irlandii*, skarga nr 25579/05 (Wielka Izba), pkt 227.

⁴⁸ Zob. np. C.-E., Moshe, I. Porat, *Proportionality...*, s. 463–490.

2.2. Etapy testu proporcjonalności

Artykuł 31 ust. 3 dopuszcza ustanawianie ograniczeń korzystania z wolności i praw tylko pod warunkiem, że następuje to: 1) w drodze ustawy (przesłanka formalna), dla 2) realizacji jednego z sześciu celów (wartości) wymienionych w przepisie (przesłanka materialna), a nadto ograniczenie jest 3) konieczne dla realizacji danego celu (wartości)⁴⁹. W ramach ostatniej przesłanki, zwanej również proporcjonalnością *sensu largo*, rozróżnia się z kolei trzy szczegółowe kryteria (zasady): przydatność (skuteczność), niezbędność i proporcjonalność *sensu stricto*⁵⁰. Aby zbadać daną regulację ustawową w świetle art. 31 ust. 3, trzeba zatem ocenić, czy powoduje ona ograniczenie konstytucyjnych praw; jeśli odpowiedź na to pytanie będzie pozytywna – czy ograniczenie to służy któremuś z celów wskazanych w przepisie; wreszcie, jeśli odpowiedź na to pytanie będzie pozytywna – czy ograniczenie jest konieczne⁵¹.

W rozważanej sprawie przesłanka formalna nie budziła wątpliwości⁵². W ocenie Trybunału w świetle art. 31 ust. 3 rozważany problem przedstawiał

⁴⁹ Por. np. L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Komentarz do art. 31...*

⁵⁰ „Obecne orzecznictwo TK w konsekwentny sposób posługuje się rozróżnieniem «przydatności», «niezbędności» i «proporcjonalności *sensu stricto*» (...). Metoda oceny konstytucyjności polega na kolejnym analizowaniu, czy każde z tych wymagań zostało spełnione” (L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Komentarz do art. 31...*). W ramach kryterium przydatności bada się celowość (skuteczność) ustanawianych przez prawodawcę norm prawnych z punktu widzenia realizacji zamierzonych skutków. Kryterium (postulat) konieczności oznacza skorzystanie ze środków jak najmniej uciążliwych dla podmiotów, których prawa lub wolności ulegną ograniczeniu. Z kolei zasada proporcjonalności *sensu stricto* nakazuje „wyważyć i zbalansować ze sobą wchodzące w grę wartości, uwzględniając przy tym ich specyfikę, jak też cały pozostały kontekst aksjologiczny Konstytucji RP (tzn. inne wartości konstytucyjnie chronione), a także cechy specyficzne tych stanów faktycznych, w których dany środek ingerencyjny ma lub będzie miał zastosowanie” (K. Bosek, M. Szydło, *Komentarz do art. 31...*, nb. 122). Niekiedy w doktrynie myli się poszczególne elementy proporcjonalnością *sensu largo*, opisując zasadę przydatności jako zasadę najłagodniejszego środka (tak M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, *Komentarz do art. 31...*). Powyższe elementy schematu oceny dopuszczalności ingerencji w prawa jednostki jest szeroko stosowany we współczesnym konstytucjonalizmie (por. np. G. Webber, *The Negotiable Constitution...*, s. 71–72).

⁵¹ Por. „Proportionality analysis presupposes that human rights issues can be addressed through a two-step inquiry. First, it is established whether a particular measure affects a human right. The second step is concerned with whether this «interference» with a human right is justified. The proportionality test is said to provide a framework for analysing this second question” (F. J. Urbina, *Is It Really Easy...*, s. 167). W ramach odpowiedzi na drugie pytanie bada się spełnienie przesłanki „celu prawowitego”, „przydatności”, „konieczności”, „proporcjonalności *sensu stricto*”.

⁵² Przepis art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r. spełnia pierwsze kryterium określone w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, czyli przesłankę ustawowej formy ograniczenia (pkt 4.2).

się następująco: „Przerwanie ciąży (...) wiąże się z pozbawieniem dziecka jego życia. O ile dziecku temu nie odmawia się prawa do życia, to następuje ograniczenie jego prawnej ochrony. Takie ograniczenie musi jednak być konieczne ze względu na konstytucyjnie usprawiedliwiony cel”⁵³. Stąd też według Trybunału oceniana regulacja ustawowa stanowi ingerencję w prawo z art. 38 Konstytucji⁵⁴.

Porządek dalszych wywodów Trybunału nie jest klarowny. Wydaje się, że Trybunał zamierzał rozpocząć swoje rozważania dotyczące oceny zasadności ograniczenia tego prawa od zbadania spełnienia przesłanki konieczności, w świetle szczegółowych kryteriów decydujących o proporcjonalności *sensu largo* badanych ograniczeń (przydatność, niezbędność, proporcjonalność *sensu stricto*)⁵⁵. Trybunał nie przedstawił jednak takich rozważań. Po wskazaniu, iż „oceny przydatności art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r. należało dokonać w szerszym aspekcie, odnoszącym się do pozostałych elementów składających się na zasadę proporcjonalności *sensu largo*”, Trybunał poruszył problematykę przesłanki materialnej klauzuli limitacyjnej tj. celów (wartości) usprawiedliwiających ograniczenie w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw. Przy czym zamiast zidentyfikować – na potrzeby dalszych rozważań – jakie cele realizuje oceniana regulacja ustawowa, ingerująca w prawo nasciturusa do ochrony życia, Trybunał skoncentrował się na teoretycznych rozważaniach, jakie cele nie mogą uzasadniać takiej ingerencji. Stwierdził bowiem, iż „wykluczone jest (...) konstytucyjne uzasadnienie dopuszczalności zabiegu przerwania ciąży powołaniem się na konieczność w demokratycznym państwie prawnym dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej”⁵⁶. Po wykluczeniu ww. celów wskazanych w art. 31 ust. 3, Trybunał wskazał, że „[o]cena dopuszczalności przerwania ciąży, w przypadku gdy badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu, a więc możliwości poświęcenia dobra leżącego po

⁵³ Pkt 4.2.

⁵⁴ Stąd też, zastrzeżenia sędziego M. Muszyńskiego przedstawione w zdaniu odrębnym („Trybunał ocenia legalność ograniczenia konstytucyjnej wolności lub prawa, ale nie wyjaśnia, o jakie prawo chodzi i to jest zasadniczy błąd uzasadnienia”) nie wydają się zasadne.

⁵⁵ Na taki zamiar wskazuje następujące stwierdzenie: „trzeba przeprowadzić tzw. test proporcjonalności, składający się z wymienionych elementów”, przy czym słowo „elementów” odnosi się do wskazanych wyżej przez Trybunał zasad przydatności, konieczności i proporcjonalności *sensu stricto*.

⁵⁶ Pkt 4.2.

stronie dziecka, wymaga wskazania analogicznego dobra po stronie innych osób”; takiego „analogicznego dobra można szukać jedynie po stronie matki dziecka”⁵⁷. Jak wskazał Trybunał, takimi dobrami nie mogą być jednak życie lub zdrowie matki, jako że stanowią one uzasadnienie dopuszczalności przerywania ciąży w ramach odrębnej przesłanki uregulowanej w ustawie o planowaniu rodziny⁵⁸.

Wreszcie TK stwierdził, że „art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r. nie pozwala przyjąć, że duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu ma stanowić podstawę do automatycznego domniemania naruszenia dobrostanu kobiety ciężarnej (...). W przepisie tym zabrakło odniesienia do mierzalnych kryteriów naruszenia dobra matki uzasadniających przerwanie ciąży, czyli takiej sytuacji, w której nie można byłoby od niej prawnie wymagać poświęcenia danego dobra prawnego”⁵⁹.

2.3. Konflikt wartości?

W świetle argumentacji Trybunału nie jest jasne, czy według niego ustanowione w art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r. ograniczenie wolności konstytucyjnej: 1) realizuje któryś z celów (wartości) wskazany w klauzuli limitacyjnej, ale ograniczenie to nie jest „konieczne w demokratycznym państwie” czy też 2) nie realizuje jakiegokolwiek z tych celów, co czyniłoby bezprzedmiotową analizę konieczności (proporcjonalności *sensu largo*)⁶⁰.

Na pierwszą możliwość wskazuje ujęcie przez Trybunał „zasadniczej kwestii” rozstrzyganej sprawy⁶¹, jak i puenta wywodu z pkt 4.2 uzasadnienia: „Trybunał uznał ograniczenie prawnej ochrony życia w drodze art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r. za niespełniające wymogów przydatności, konieczności oraz proporcjonalności *sensu stricto*”. Zarazem Trybunał nie powiązał tej konkluzji z którymkolwiek celem (wartością) z art. 31 ust. 3. Tymczasem

⁵⁷ Pkt 4.2.

⁵⁸ Zgodnie z tym przepisem przerwanie ciąży może być dokonane wyłącznie przez lekarza, w przypadku gdy „ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej”.

⁵⁹ Pkt 4.2.

⁶⁰ Zastrzeżenia do tego elementu uzasadnienia zgłosił sędzia M. Muszyński: „nie wiadomo do końca, do jakiego celu w perspektywie ingerencji w prawa człowieka odniósł [Trybunał] kryterium przydatności w teście proporcjonalności” (zdanie odrębne, pkt IV.1).

⁶¹ Dotyczyć ma ona „konstytucyjnych gwarancji dla prawnej ochrony życia dziecka w okresie prenatalnym w **przypadku kolizji dóbr**”, „dopuszczalności i granic przerywania ciąży, a więc działania w przypadku **konfliktu wartości, ważenia dóbr**” (pkt 1.2) [podkr. wł.].

szczegółowe kryteria składające się na ocenę proporcjonalności *sensu largo* (tj. przydatność, niezbędność i proporcjonalność *sensu stricto*) domagają się odniesienia do co najmniej jednego z celów (wartości) wskazanych w art. 31 ust. 3⁶². W wywodach Trybunału pojawia się jedynie ogólne odniesienie do „dobrostanu kobiety ciężarnej” czy „dobra matki”. Niemniej nie ujął on tych pojęć w kategoriach konstytucyjnych wolności i praw, co byłoby niezbędne dla ważenia dóbr w świetle art. 31 ust. 3. Nadto kontekst przywołania tych pojęć nie pozwala na jednoznaczne uznanie, że Trybunał przedstawił analizę „konieczności” ograniczenia prawnej ochrony życia dziecka przed urodzeniem z art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r. w świetle ochrony „dobrostanu kobiety ciężarnej” czy „dobra matki”, tj. by Trybunał dokonywał *expressis verbis* ważenia kolidujących ze sobą dóbr.

Owszem, Trybunał stwierdził, że w art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r. „zabrakło odniesienia do mierzalnych kryteriów naruszenia dobra matki uzasadniających przerwanie ciąży, czyli takiej sytuacji, w której nie można byłoby od niej prawnie wymagać poświęcenia danego dobra prawnego”⁶³. Stwierdzenie to, ze względu na jego lapidarność i ogólnikowość, nie może jednak uchodzić za precyzyjny opis przeprowadzenia „swoistego rachunku aksjologicznego”⁶⁴ będącego istotą testu proporcjonalności *sensu stricto*. Trybunał nie sprecyzował bowiem, jakie (chronione konstytucyjnie w ramach praw i wolności) dobra prawne matki miał na myśli, ani nie wyjaśnił kategorii „mierzalnych kryteriów naruszenia dobra matki”. Na podstawie przytoczonego stwierdzenia można jedynie spekulować, czy w ocenie Trybunału o rezultacie testu proporcjonalności przesądził zakres przesłanki dopuszczalności przerywania ciąży z art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r., tj. brak wskazania w nim „mierzalnych kryteriów naruszenia dobra matki uzasadniających przerwanie ciąży” (innych niż zagrożenie dla życia lub zdrowia matki, do czego odnosi się art. 4a ust. 1 pkt 1 u.p.r.)⁶⁵.

⁶² Por. „There is a logic in starting with the inquiry into the legitimacy of the end. If there is no legitimate end, there can be no legitimate means” (B. Schlink, *Proportionality (I)*..., s. 725). Taką zależność uznaje się przykładowo w ramach przeprowadzania testu proporcjonalności na gruncie EKPC: „In the absence of a legitimate aim or legal basis for the interference complained of, it is not necessary to ascertain whether it was necessary in a democratic society within the meaning of Article 8 § 2 of the Convention” (wyrok ETPC z 30 października 2012 r. w sprawie *P. i S. przeciwko Polsce*, skarga nr 57375/08).

⁶³ Pkt 4.2.

⁶⁴ Por. wyrok TK z 23 listopada 2009 r., P 61/08, OTK-A 2009, nr 10, poz. 150.

⁶⁵ Por. „szeroki katalog okoliczności określonych w art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r. obejmuje bardzo zróżnicowane przypadki. Stanowienie adekwatnych norm prawnych należy jednak do kompetencji ustawodawcy, a Trybunał może ewentualnie oceniać konstytucyjność przyjętych przez

Zarazem trudno przyjąć, by – w świetle ustaleń Trybunału – wskazanie (chronionych konstytucyjnie) dóbr matki innych niż jej życie lub zdrowie⁶⁶ mogło zmienić rezultat testu proporcjonalności, jeśli ograniczeniu ma podlegać konstytucyjna ochrona „centralnego dobra” nasciturusa, „któremu przysługuje przyrodzona i niezbywalna godność”⁶⁷. W tym kontekście można przywołać rozważania przedstawione przez jednego z przedstawicieli doktryny, który – zaznaczając odrębność przesłanek przerywania ciąży uregulowanej w art. 4a ust. 1 pkt 1 oraz w pkt 2 u.p.r. – stwierdził, że „wartość, jaką jest określony komfort psychiczny kobiety ciężarnej w okresie ciąży i urodzenia dziecka, nie ma na tyle istotnego charakteru, by uzasadniać dopuszczalność pozbawienia życia dziecka poczętego”⁶⁸. Konsekwentnie, „legalizacja zabiegu przerywania ciąży wyłącznie z uwagi na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu, (...) pozostaje w sprzeczności z regułami konstytucyjnymi, w szczególności nie znajduje dostatecznego usprawiedliwienia w sposobie rozstrzygnięcia konfliktu między obowiązkiem ochrony życia dziecka poczętego a realizacją wolności kobiety i ochroną jej komfortu psychicznego”⁶⁹.

O zajęciu takiego stanowiska przez Trybunał wydaje się świadczyć przywołanie fragmentu uzasadnienia wyroku w sprawie K 44/07⁷⁰. W cytowanym

niego rozwiązań w przypadku zainicjowania kontroli” (pkt 4.2). Zdaniem J. Wyrembaka m.in. to stwierdzenie może „być odczytywane i interpretowane jako otwarcie ustawodawcy drogi do częściowego przywrócenia prawnej możliwości przerywania ciąży w odniesieniu do tej populacji dzieci poczętych, która może być definiowana na podstawie przepisu, którego dotyczyło postępowanie przed Trybunałem” (zdanie odrębne, pkt I.C).

⁶⁶ Dobra te są elementem usprawiedliwiająym przerwanie ciąży w art. 4a ust. 1 pkt 1 u.p.r.

⁶⁷ Pkt 3.4.

⁶⁸ W. Wróbel, *Konstytucyjne...*, s. 32.

⁶⁹ W. Wróbel, *Konstytucyjne...* Sędzia Pszczółkowski w zdaniu odrębnym zwrócił uwagę na inną wypowiedź W. Wróbla, która ma wskazywać, iż stanowisko tego autora nie jest jednoznaczne co do konstytucyjności przesłanki eugenicznej. Wskazywana wypowiedź jest jednak wcześniejsza (datowana jest na 11 grudnia 2006 r.) niż wypowiedź, w której W. Wróbel opowiedział się za niekonstytucyjnością przesłanki eugenicznej (11 stycznia 2007 r.). Nawet jednak we wcześniejszej publikacji W. Wróbel wskazał, iż w przypadku przesłanek, które nie odwołują się do zagrożenia życia matki, „[p]orównanie wartości kolidujących dóbr (...) wskazywałoby na konieczność przyznania pierwszeństwa ochronie życia dziecka poczętego, jako wartości wyższej. W konsekwencji należałoby uznać, iż przepisy legalizujące zabieg przerywania ciąży w tych warunkach (...) pozostają w sprzeczności z Konstytucją” (W. Wróbel, *Opinia prawna odnosząca się do pytań...*, s. 28).

⁷⁰ Wyrok TK z 30 września 2008 r., K 44/07, OTK-A 2008, nr 7, poz. 126. Należy podkreślić, że przywołując fragment wyroku w sprawie zestrzelenia samolotu pasażerskiego, Trybunał nie budował – jak się sugeruje – „analogii między tamtą sprawą a problemem konstytucyjnych

fragmencie podkreślono, że w przypadku „rozwiązań ograniczających prawną ochronę życia, (...) [p]o pierwsze – przesłanka konieczności musi być interpretowana szczególnie restryktywnie”, a nadto „zdecydowanie nieakceptowane (...) byłoby ograniczenie prawnej ochrony życia człowieka w celu ochrony dóbr lokujących się niżej w hierarchii konstytucyjnej. (...) Przesłankę tę można określić ogólnie jako wymaganie symetrii dóbr: poświęcanego i ratowanego”. Trybunał, poza zacytowaniem fragmentu wyroku w sprawie K 44/07, nie wskazał wyraźnie, w jaki sposób wyrażone w tym orzeczeniu ogólne zasady dotyczące metodologii testu proporcjonalności w kontekście prawnej ochrony życia, przekładają się na wynik tego testu w odniesieniu do art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r. Takie wskazanie byłoby tym bardziej potrzebne, iż przytoczone rozważania z wyroku w sprawie K 44/07 odnoszą się dwóch niezależnych elementów testu proporcjonalności (tj. celu prawowitego i zasady konieczności). Przywołanie wymogu „symetrii dóbr”, w połączeniu z podkreśleniem przez Trybunał, że uwzględnienie życia i zdrowia jako chronionych dóbr kobiety w kontekście kolizji z życiem nasciturusa jest uregulowane w odrębnym przepisie (art. 4a ust. 1 pkt 1 u.p.r.), mogłoby sugerować, iż test proporcjonalności w kontekście art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r. powinien zakończyć się na stwierdzeniu braku identyfikacji adekwatnego celu prawowitego. Jak już jednak wspomniano, Trybunał wprost wskazał na niespełnienie zasady proporcjonalności *sensu largo* przez ocenianą regulację. Być może stanowisko Trybunału należy interpretować w ten sposób, że wynikająca z art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.r. ingerencja w prawo nasciturusa do prawnej ochrony życia nie jest uzasadniona ochroną (realizacją) jakichkolwiek dóbr kobiety innych niż jej życie i zdrowie (do których odwołuje się art. 4a ust. 1 pkt 1 u.p.r.).

Analizując przeprowadzenie testu proporcjonalności w sprawie K 1/20, można mieć zastrzeżenia co do porządku, klarowności i kompletności wywodów Trybunału. W szczególności można było oczekiwać wyraźnego przedstawienia kolidujących wartości z prawem nasciturusa do ochrony życia oraz rozważań dotyczących oceny proporcjonalności *sensu stricto*. Przy okazji bliższego wskazania chronionych konstytucyjnie interesów kobiety kolidujących z życiem nasciturusa Trybunał mógłby również odnieść się do zagadnienia, czy kwestionowana regulacja nie jest uzasadniona dążeniem

—
 granic prawa do aborcji” (A. Wróbel, M. Ziółkowski, *Słowo wstępne...*, s. 4). Cytowany fragment dotyczył jedynie ogólnych kwestii teoretyczno-metodologicznych dotyczących testu proporcjonalności w kontekście ingerencji w prawo gwarantowane w art. 38; geneza sformułowania standardu nie ogranicza zakresu jego zastosowania.

do nienakładania na matkę nieproporcjonalnych ciężarów⁷¹. Ewentualnie, Trybunał mógłby jednoznacznie stwierdzić, że interesy wskazywane jako uzasadnienie dla ograniczenia prawa nasciturusa nie są wartościami (dobrami konstytucyjnymi), o których mowa w art. 31 ust. 3 zdanie pierwsze i w konsekwencji zakończyć przeprowadzenie testu proporcjonalności na tym etapie. Niezależnie od powyższych zastrzeżeń, przyjęta przez Trybunał konkluzja nie powinna budzić większych kontrowersji, biorąc pod uwagę stanowiska prezentowane w doktrynie, ustalenia wyroku K 44/07 oraz samą istotę analiz w zakresie proporcjonalności⁷².

2.4. Niezasadność przeprowadzenia testu proporcjonalności?

W zdaniach odrębnych zgłoszono zastrzeżenia co do zasadności przeprowadzenia testu proporcjonalności zgodnie z art. 31 ust. 3. Argumentowano, że przeprowadzenie testu proporcjonalności było niezasadne ze względu na sposób sformułowania przez ustawodawcę ocenianej przesłanki dopuszczalności przerwania ciąży: przesłanka ta „opiera się wyłącznie na wadach (...) płodu. Norma działa tu w całkowitym oderwaniu od sytuacji kobiety ciężarnej”; formułując ją ustawodawca „nie stworzył literalnej płaszczyzny dla

⁷¹ Por. uwagi krytyczne sędziego Pszczółkowskiego: „W imię ochrony życia w fazie prenatalnej (...) Trybunał Konstytucyjny nałożył na nie [tj. kobiety – uzup. aut.] obowiązek postawy heroicznej” (zdanie odrębne P. Pszczółkowskiego). Kwestie te były przedmiotem rozważań doktrynalnych; por. np.: „nie można (...) pominąć faktu, że urodzenie niepełnosprawnego dziecka nie oznacza dla matki bezwzględnego obowiązku sprawowania nad nim opieki. Istnieje możliwość oddania niepełnosprawnego dziecka do adopcji (włącznie z możliwością pozostawienia dziecka w szpitalu), do rodziny zastępczej albo odpowiedniej instytucji opiekuńczej” (F. Ciepły, *Aborcja eugeniczna...*, s. 82–83); „dla rozstrzygnięcia kolizji wartości konstytucyjnych nie ma znaczenia okoliczność związana z obciążeniami, jakie dla kobiety ciężarnej mogą wynikać z konieczności opieki i wychowywania dziecka upośledzonego czy chorego. Obowiązujący system prawny nie przewiduje bowiem bezwzględnego obowiązku matki opieki nad urodzonym dzieckiem” (W. Wróbel, *Konstytucyjne...*, s. 32). W tym kontekście należy wskazać na nietrafność uwagi sędziego Pszczółkowskiego, iż wyrok nakłada obowiązek podjęcia trudów związanych z ciążą i porodem „niezależnie od (...) ewentualnych konsekwencji dla ich życia i zdrowia wiążących się z kontynuowaniem ciąży” (W. Wróbel, *Konstytucyjne...*, s. 32). Wyrok nie dotyczy przesłanki przerywania ciąży uregulowanej w art. 4a ust. 1 pkt 1 u.p.r.

⁷² W doktrynie zwraca się uwagę m.in. na nieunikniony subiektywizm analiz dotyczących oceny proporcjonalności; por. np. „the balancing of rights, interests, and values entailed in the analysis of appropriateness is unavoidably subjective. There is no objective standard for measuring and weighing free speech vs. privacy, freedom vs. safety, privacy vs. public health, or the protection of an endangered species vs. the creation of badly needed jobs” (B. Schlink, *Proportionality in Constitutional...*, s. 291).

ważenia interesów matki i dziecka”⁷³. Powyższe stanowisko nie wydaje się jednak zasadne. Cele (wartości), dla których wprowadza się ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw, nie muszą być, i zazwyczaj nie są, wprost wysłowione przez ustawodawcę w akcie prawnym⁷⁴. Ustawodawca, formułując normy prawne, z reguły nie wskazuje wprost celów (wartości), które normy te mają realizować⁷⁵. Kolidujące ze sobą wartości ustala (identyfikuje) Trybunał w ramach badania zgodności aktu normatywnego z przepisami konstytucyjnymi⁷⁶. Dokonując tego ustalenia, Trybunał nie jest związany brzmieniem badanego aktu normatywnego⁷⁷. Stąd też „literalna” analiza kwestionowanego przepisu nie powinna być rozstrzygająca dla oceny, czy może zachodzić konflikt wartości.

Nadto wskazywano, iż kwestionowana regulacja dopuszczająca przerwania ciąży „godziła w prawo podmiotowe do prawnej ochrony życia w sposób naruszający istotę tego prawa”⁷⁸. Tymczasem, zgodnie z art. 31 ust. 3 zdanie drugie, ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw „nie mogą naruszać istoty wolności i praw”. Na problem ten zwracano uwagę w doktrynie, podkreślając, że „z natury rzeczy zaniegowanie prawa do życia nie może podlegać «ograniczeniom», lecz wyłącznie na jego unicestwieniu. «Życie» nie ma swego «rdzenia, jądra» oraz swoich «elementów dodatkowych, otoczki» (...). Art. 31 ust. 3 dopuszcza ograniczenia praw, ale nakazuje zachowania ich istoty. Przerwanie ciąży oznacza (...) odrzucenie tego nakazu”⁷⁹.

Niezależnie od rozróżnienia samego życia, (ponadpozytywnego) prawa do życia i konstytucyjnego prawa do prawnej ochrony życia, nie ulega

⁷³ Zdanie odrębne M. Muszyńskiego, pkt IV.1. Podobnie sędzia Z. Jędrzejewski argumentując, że zaskarżony przepis, legalizując „pierwotnie» zabicie płodu o właściwościach tam określonych”, „nie rozstrzyga kolizji między życiem dziecka poczętego a dobrem matki. Nie ma w nim wskazania na jakiegokolwiek dobra matki. Brakuje też opisu takiej kolizji” (zdanie odrębne Z. Jędrzejewskiego).

⁷⁴ „The identification of the purposes underlying the limiting law is not an easy task. In most cases, laws limiting constitutional rights do not appear before us with signs indicating their purpose” (A. Barak, *Proportionality...*, s. 286).

⁷⁵ W doktrynie zwraca się uwagę, że Trybunał niekiedy „określa cel ustawy na podstawie analizy procesu przygotowania projektu, a następnie prac parlamentarnych, w tym wypowiedzi osób biorących udział w procesie legislacyjnym” (A. Śledzińska-Simon, *Analiza proporcjonalności...*, s. 133). Takie materiały nie muszą jednak wskazywać konkluzywnie na cele ustawodawcy pojmowanego w sensie dogmatycznym (formalnym).

⁷⁶ K. Wojtyczek, *Granice ingerencji...*, s. 203.

⁷⁷ Por. A. Barak, *Proportionality...*, s. 299.

⁷⁸ Zdanie odrębne J. Wyręmbaka, pkt IV.

⁷⁹ P. Sarnecki, *Opinia w sprawie zgodności...*, s. 152.

wątpliwości, że „ograniczenie” prawa do ochrony życia, polegające na pozbawieniu jednostki tego prawa w określonej fazie życia, w istocie ukierunkowane jest na ostateczne i nieodwracalne skutki dotyczące życia tej jednostki, prawa do życia oraz do jego prawnej ochrony. Wynika to ze specyfiki dobra, jakim jest życie, polegającej na jego koekstensywności z bytem człowieka (*vivere viventibus esse*).

Niestety, w swoich rozważaniach Trybunał nie uzasadnił, dlaczego w jego ocenie zakwestionowana regulacja ustawowa nie narusza istoty prawa z art. 38⁸⁰. Należy jednak podkreślić, iż w praktyce ochrona konstytucyjnych praw wynikająca z zasady proporcjonalności pokrywa się w znacznym stopniu z ochroną wynikającą z zakazu naruszania istoty praw⁸¹. W kontekście art. 38 świadczy o tym wyrażane w doktrynie i orzecznictwie trybunalskim przekonanie o dodatkowych, niewynikających z treści zdania pierwszego art. 31 ust. 3, elementach metodologii stosowania klauzuli limitacyjnej do prawa do prawnej ochrony życia: szczególnie restryktywnej interpretacji pojęcia konieczności oraz wymogu symetrii dóbr – poświęcanego i ratowanego⁸².

3. Podsumowanie

Słusznie zwrócono uwagę w uzasadnieniu wyroku, iż „[z]awisły przez Trybunałem problem konstytucyjny dotyka jednego z najtrudniejszych zagadnień, które mogą stanąć przed sądami konstytucyjnymi”. Już ta okoliczność powoduje, iż rozstrzygnięcie Trybunału budzi kontrowersje wśród przedstawicieli doktryny prawa – rozstrzygnięcia spornych kwestii konstytucyjnych z istoty rzeczy budzą kontrowersje. Uzasadnienie wyroku K 1/20 nie we wszystkich punktach jest klarowne. Jest to istotny mankament, biorąc pod uwagę materię rozstrzygnięcia, która angażuje fundamenty aksjologii konstytucyjnej.

Zasadnicze elementy konstrukcyjne argumentacji (tj. jej dwuetapowość: zbadanie podmiotowości nasciturusa na tle art. 38 oraz przeprowadzenie testu proporcjonalności) nie budzą zastrzeżeń w świetle przyjętej przez Trybunał metody rozstrzygnięcia problemu konstytucyjnego. Z kolei cząstkowe konkluzje tych etapów argumentacyjnych (tj. uznanie podmiotowości nasciturusa na gruncie art. 38, jak również stwierdzenie, iż zakwestionowana

⁸⁰ Interpretacja zdania drugiego art. 31 ust. 3 budzi wiele wątpliwości; por. K. Bosek, M. Szydło, *Komentarz do art. 31...*

⁸¹ Zob. K. Wojtyczek, *Granice ingerencji...*, s. 209.

⁸² T. Sroka, *Komentarz do art. 38...*, nb 170.

regulacja nie spełnia warunku proporcjonalności z art. 31 ust. 3) mają oparcie w dotychczasowym dorobku doktrynalnym, a tym bardziej w ustaleniach orzeczenia K 26/96 (w zakresie statusu nasciturusa) oraz wyroku K 44/07 (w zakresie rezultatu testu proporcjonalności). W wywodach Trybunału brak nowatorskich analiz o charakterze teoretycznym, w tym dotyczących konstytucyjnej aksjologii⁸³. Wyrok w dużej mierze ma charakter aplikacyjny w stosunku do zasadniczych ustaleń orzeczenia K 26/96, niemniej ustalenia te zostają osadzone w innych kategoriach konstytucyjnych: życie nasciturusa nie jest ujmowane jedynie jako oderwana od podmiotu „wartość konstytucyjna”, ale jako dobro podmiotu, któremu przysługuje prawo podmiotowe do prawnej ochrony życia zgodnie z art. 38. Z kolei decyzje ustawodawcy zwykłego co do intensywności i rodzaju tej ochrony muszą spełniać test proporcjonalności przy uwzględnieniu konstytucyjnej rangi prawa do prawnej ochrony życia i jego ścisłego powiązania z ochroną godności człowieka.

Abstract

The unconstitutionality of the so-called eugenic (embryopathological) abortion. Scheme of argumentation of the Constitutional Tribunal in case K 1/20

The text aims at reconstructing the structure of the arguments of the Polish Constitutional Tribunal in the judgment of 22 October 2020, in which the so-called eugenic grounds for termination of pregnancy were held unconstitutional. The assumption of the presented considerations is the recognition that this judgment amounts to be a possible and natural development of jurisprudence regarding the disputed constitutional issue. The authors argue that the essential structural elements of the Tribunal's reasoning (i.e. its two-stage nature consisting in examining the constitutional subjectivity of the nasciturus and carrying out the proportionality test) do not raise objections in the light of the method of resolving the constitutional problem adopted by the Constitutional Tribunal. In turn, the partial conclusions of these argumentation stages (i.e. recognition of the subjectivity of the nasciturus

⁸³ W zdaniach odrębnych krytykowano argumentację Trybunału w aspekcie jej odniesień do płaszczyzny aksjologicznej. Z jednej strony zarzucono Trybunałowi, iż jego stanowisko zbyt mocno uwarunkowane jest „rekonstrukcją] treści pozaprawnych założeń aksjologicznych” (zdanie odrębne P. Pszczółkowski, pkt 3); z drugiej strony, stwierdzono, że Trybunał „w istocie nawet nie próbował szerzej podjąć (...) fundamentalnych i kluczowych kwestii” aksjologicznych (zdanie odrębne J. Wyrembaka, pkt VI).

on the basis of Article 38 of the Constitution regulating the legal protection of life, as well as the recognition that the challenged regulation does not meet the proportionality test) are based on the existing doctrinal stipulations, and even more so on the existing jurisprudence of the Tribunal. The judgment is largely of an application nature in relation to the fundamental findings of the Constitutional Tribunal's ruling of 28 May 1997, but these findings are embedded in other constitutional categories: the life of a nasciturus is not only recognized as a "constitutional value" detached from the subject, but as a good an entity who entitled to the constitutional right to legal protection of life. In turn, the decisions of the ordinary legislator as to the intensity and type of this protection must meet the requirements of proportionality test, taking into account the constitutional importance of the right to legal protection of life and its close connection with the protection of human dignity.

Keywords: right to life, abortion, human dignity, proportionality test, the Polish Constitution, the Constitutional Tribunal

PAWEŁ ŁĄCKI <https://orcid.org/0000-0002-6661-107X>

Dr, Uniwersytet SWPS.

BARTŁOMIEJ WRÓBLEWSKI <https://orcid.org/0000-0003-3641-8719>

Dr, Uniwersytet SWPS. W postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym w sprawie K 1/20 reprezentował wnioskodawców, tj. grupę posłów na Sejm IX kadencji.

Bibliografia

- Bałaban A., *Opinia w sprawie zgodności z Konstytucją projektu ustawy o świadomym rodzicielstwie*, „Przegląd Sejmowy” 2004, nr 6.
- Barak A., *Proportionality. Constitutional Rights and Their Limitations*, Cambridge 2012.
- Bosek K., Szydło M., *Komentarz do art. 31, w: Konstytucja RP, t. 1: Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Cieply F., *Aborcja eugeniczna a dyskryminacja osób niepełnosprawnych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014, nr 2.
- Ely J.H., *The Wages of Crying Wolf: A Comment on Roe v. Wade*, „Yale Law Journal” 1973, nr 5.
- Finnis J., *Judicial Law-Making and the ‘Living’ Instrumentalisation of the ECHR*, w: *Lord Sumption and the Limits of Law*, red. N.W. Barber, R. Ekins, P. Yowell, Oxford 2016.
- Florczak-Wątor M., Naleziński B., Radziejewicz P., Tuleja P., *Komentarz do art. 31, w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, LEX/el. 2021.

- Garlicki L., Wojtyczek K., *Komentarz do art. 31*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, t. 2, Warszawa 2016.
- Granat M., *Opinia w sprawie zgodności z Konstytucją projektu ustawy o świadomym rodzicielstwie*, „Przegląd Sejmowy” 2004, nr 6.
- Gutowski M., Kardas P., *Trybunał Konstytucyjny nie mógł rozstrzygnąć gorzej, czyli o dewastacji systemu jednym rozstrzygnięciem*, „Palestra” 2020, nr 10.
- Hale B., *Beanstalk or Living Instrument? How Tall Can the ECHR Grow? (Barnard’s Inn Reading 2011, 16.06.2011)*, s. 20, < <https://www.supremecourt.uk/news/speeches.html> >, dostęp: 10 października 2023 r.
- Królikowski M., *Okoloaborcyjna gra w szachy*, 3 lutego 2021, < <https://wiesz.pl/2021/02/03/okoloaborcyjna-gra-w-szachy/> >, dostęp: 10 października 2023 r.
- Lang W., *Opinia w sprawie zgodności z Konstytucją projektu ustawy o świadomym rodzicielstwie*, „Przegląd Sejmowy” 2004, nr 6.
- Łącki P., Wróblewski B., *Status nasciturusa w orzecznictwie organów Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, „Państwo i Prawo” 2016, z. 3.
- Morawski L., *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010.
- Moshe C.-E., Porat I., *Proportionality and the Culture of Justification*, „American Journal of Comparative Law” 2011, nr 2.
- Paulsen M.S., *The Worst Constitutional Decision of All Time*, „Notre Dame Law Review” 2003, nr 4.
- Piechowiak M., *Wokół konstytucyjnej ochrony życia. Próba oceny propozycji nowelizacji Konstytucji RP*, „Przegląd Sejmowy” 2010, nr 1.
- Piechowiak M., *Klauzula limitacyjna a nienaruszalność praw i godności*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 2.
- Piotrowski R., *Nowa regulacja przerywania ciąży w świetle Konstytucji*, „Państwo i Prawo” 2021, z. 8.
- Rakowska-Trela A., *Wyrok czy „nie wyrok”. Głosa do wyroku TK z dnia 22 października 2020 r., K 1/20*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 6.
- Roszkiewicz J., *Prawo nasciturusa do życia w prawie konstytucyjnym i prawie międzynarodowym*, „Forum Prawnicze” 2017, nr 4.
- Safjan M., *The Constitutional Courts as a Positive Legislator*, w: *Constitutional Courts as Positive Legislators: A Comparative Law Study*, red. A.R. Brewer-Carias, Cambridge 2011.
- Safjan M., *Wprowadzenie*, w: *Konstytucja RP, t. 1: Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Sarnecki P., *Opinia w sprawie zgodności z Konstytucją projektu ustawy o świadomym rodzicielstwie*, „Przegląd Sejmowy” 2004, nr 6.
- Sarnecki P., *Komentarz do art. 38*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, t. 2, Warszawa 2016.

- Scalia A., Garner A., *Reading Law: The Interpretation of Legal Texts*, St. Paul 2012.
- Schlink B., *Proportionality (1)*, w: *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, red. M. Rosenfeld, A. Sajó, Oxford 2012.
- Schlink B., *Proportionality in Constitutional Law: Why Everywhere But Here?*, „Duke Journal of Comparative & International Law” 2012, nr 22.
- Smyczyński T., *Opinia prawna o poselskim projekcie zmiany (art. 38), Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (druk sejmowy nr 993)*, Poznań, 13 listopada 2006 r., w: *Konstytucyjna formuła ochrony życia*, „Przed Pierwszym Czytaniem” 2007, nr 3, Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu.
- Sokołowski T., *Komentarz do art. 8*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1: *Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2012.
- Soniewicka M., *Spór o dopuszczalność przerywania ciąży z perspektywy etycznej i filozoficzno-prawnej (komentarz do wyroku TK w sprawie K 1/20)*, „Państwo i Prawo” 2021, z. 8.
- Sroka T., *Komentarz do art. 38*, w: *Konstytucja RP*, t. 1: *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Sulikowski A., *Wyrok TK w sprawie K 1/20. Hegemonia, „histeria”, agonizm*, „Państwo i Prawo” 2021, z. 8.
- Szudejko P., *Rozwój biologii i medycyny w świetle zasady demokratycznego państwa prawnego*, Warszawa 2018.
- Śledzińska-Simon A., *Analiza proporcjonalności ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności Teoria i praktyka*, Wrocław 2019.
- Unborn Human Life and Fundamental Rights: Leading Constitutional Cases Under Scrutiny*, red. P. Zambrano, W.L. Sanders, Berlin 2019.
- Urbina F.J., *Is It Really Easy? A Critique of Proportionality and “Balancing as Reasoning”*, „Canadian Journal of Law and Jurisprudence” 2014, nr 1.
- Webber G., *The Negotiable Constitution: On the Limitation of Rights*, Cambridge 2009.
- Wojtyczek K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w konstytucji RP*, Kraków 1999.
- Wróbel A., Ziółkowski M., *Słowo wstępne Redaktora Naczelnego i Sekretarza „Państwa i Prawa”*, „Państwo i Prawo” 2021, z. 8.
- Wróbel W., *Konstytucyjne gwarancje ochrony życia a przesłanki dopuszczalności aborcji*, w: *Konstytucyjna formuła ochrony życia*, „Przed Pierwszym Czytaniem” 2007, nr 3, Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu.
- Wróbel W., *Opinia prawna o poselskim projekcie zmiany (art. 38) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (druk sejmowy nr 993)* Kraków, 13 listopada 2006 r., w: *Konstytucyjna formuła ochrony życia*, „Przed Pierwszym Czytaniem” 2007, nr 3, Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu.

Wróbel W., *Opinia prawna odnosząca się do pytań dotyczących poselskiego projektu ustawy o zmianie Konstytucji RP*. Kraków, 11 grudnia 2006 r., w: *Konstytucyjna formuła ochrony życia*, „Przed Pierwszym Czytaniem” 2007, nr 3, Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu.

Zielińska E., *Konstytucyjna ochrona prawa do życia od momentu poczęcia*, „Państwo i Prawo” 2007, z. 3.